

ODNOS PREMA PROŠLOSTI U BOŠNJAČKOM RAZUMIJEVANJU ISLAMA U XX STOLJEĆU

Mustafa SPAHIĆ

U uvodnom dijelu teksta autor razmatra i obrazlaže važnost i značenje prostora i vremena kao dva nerazdvojna okvira unutar kojih nastaju, razvijaju se i nestaju svi događaji u povijesti. Sve religije i kulture upućuju na poznavanje i pamćenje povijesti. Autor ističe tri osnovne dimenzije islamskog poimanja povijesti. Prvu dimenziju povijesti predstavljaju Božija kazivanja i svjedočenja o poslanicima. Zadatak i cilj druge dimenzije povijesti jeste da kazuje istinite i stvarne događaje. I najzad, trećom dimenzijom povijesti, takozvanim Tarihom, utvrđuje se precizan slijed i redoslijed povijesnih događaja. Po mišljenju autora teksta, bit povijesti u islamu je čovjekovo ispunjenje misije na zemlji kao Božijeg Namjesnika i Povjeritelja na zemlji. Autor se kritički osvrće i na sadržaj objavljivanih radova u bošnjačkoj publicistici 20. stoljeća kojim dominiraju prijevodi, deskripcija, sinkretizam, panegirici i kompilacije. Najznačajnijim uspjehom Islamske zajednice u 20. stoljeću autor smatra otvaranje Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu 1977. godine, a u političkom i državnom životu to je međunarodno priznanje i odbrana Države Bosne i Hercegovine i odbrana Bošnjaka od nestanka u razdoblju od 1990. do 1996. godine.

Kada su prvi čovjek, Adem a.s., i njegova žena h. Havva, zakoračili iz Dženneta – raja, čega je svjedok samo Stvoritelj, u stvoreni svijet Dunjaluk, oni su zakoračili u povijest. Svaki čovjekov i ljudski suvisli i relevantni trag, otisak i ostvarenje u stvorenom svijetu, iznutra kroz kulturu, etiku i obrede, na temelju religije, i izvana kroz civilizaciju i politiku na temelju nauke, zakona i države, u okviru vremena i prostora, naziva se povijest. Vrijeme i prostor su jedina dva čista (nepodmenuta, nenametnuta, neprojektirana, nemontirana, neideologizirana, nešablonizirana, nevještačka, nekonstruirana) čovjekova i ljudska, samo od Allaha darovana, zôra, okvira, oblika, forme, obale i Arhimedove tačke, između kojih i unutar kojih čovjek i ljudi kao svjesna i slobodna osjetilima, razumom, umom, svijješću, savješću i pameću obdarena bića ostavljaju svoje tragove, otiske, derivate, civilizacije i rezultate u vremenu i prostoru. Jedan okvir – vrijeme ili vertikalnu čovjek saznaje sistematskim i metodološkim proučavanjem povijesti.

Dok vjerske zajednice imaju hijeropovijest, svetopovijest, metapovijest ili vjersko-sakralnu povijest dotle država, zemlje, carevine, narodi i nacije i narodi imaju samo svjetovnu, zemaljsku, u okviru vremena i prostora, uokvirenu povijest. Naime, sve što se stvara, manifestira i biva od pojavnih, vidljivih i ljudima dostupnih svjetova stvara se, očituje, manifestira i događa u okviru vremena i prostora kao dva neumitna i neupitna svjedoka i sudije. Narodna izreka to jasno i mudro izriče – „Vrijeme je najbolji sudija“, svemu i svakome, a prostor daje mjeru svemu i svakome. Šta to znači?

Sa stajališta vremena nema vječnih i neprolaznih stvorenja (to se odnosi na ljude na udobnim i privilegiranim funkcijama bez ikakve odgovornosti), a sa stajališta prostora nema toliko velikih ljudi (ma koliko bili oholi, gordi, umišljeni i nadmeni) koji će svojom visinom do-dirnuti nebeski svod i težinom provaliti zemlju, mada nikakvim armiranim betonima nije osigurana i zaštićena. Kao što postoji nedjeljivo jedinstvo vremena i prostora, tako su neraskidivo povezane povijest i geografija.

U islamu, Kibla je vjersko-prostorna, a vaktija je vjersko-vremenska spoznaja i orijentacija. Stari, mudri i iskusni ljudi i žene su djeci kazivali i podučavali ih – život muslimana je uokviren, osmišljen i određen vaktijom – vjerskom svijješću o vremenu i Kiblom – vjerskom svijješću o prostoru. Kao što je vrijeme svjedok, mjera, registar i kantar svakog stvorenja pojedinačno, svih stvorenja zajedno i stvorenih svjetova, tako je prostor, mjesto, ambijent, topos, humus i arena bivanja i događanja svih stvorenja u stvorenim svjetovima (Teorija relativiteta), tako su neraskidivo povezane povijest i geografija.

Drugačije kazano, kao što vrijeme uvjetuje i potrebuje prostor, tako prostor uvjetuje i potrebuje vrijeme. Nema prostora bez vremena, niti vremena, za svijet vidljivih stvorenja, izvan prostora. Blagdani, obredi i sveta ili časna mjesta – hramovi daju unutrašnju – ezoterijsku svijest o vremenu i prostoru. S druge strane, povijest pokušava izvana naslutiti, dokučiti, proniknuti, razumjeti i smisljeno povezati život u vremenu, a geografija u prosto-

ru. Drugačije rečeno, povijest pokušava da dokuči i otkrije vrijeme izvana kao suvisli i smisleni red i poredak događaja, a geografija pokušava da razotkrije i ljudima približi prirodu onakvu kakva je od Boga stvorena i prostor kao horizontalnu ravan i okvir života. Zato nepoznavanje i neproučavanje historije i geografije nije puko nepoznavanje i neznanje samo dva školska predmeta, nego i nepoznavanje i neznanje dva osnovna ambijenta, svjedoka, okvira, oblika i forme života, a to su vrijeme i prostor o kojima svaki obred Islama daje svijest iznutra. Tri osnovne i bitne manifestacije Ruha – Duha kod čovjeka su San, savjest i sjećanje. Ljudi koji izgube snove, nadu, maštu i perspektivu budućnosti za njih je stvarnost nepodnošljivo dosadna. Dok se svijest preko osjetila, razuma i uma pita šta je ovo – razabire, savjest se pita čije je ovo i čemu ovo? Zato se preko svijesti dopire do znanosti, tehnike, tehnologije, sredstava za život i civilizacije, a preko religije i savjesti se dopire do obreda, etike i kulture. Jednostavno kazano, izazov svijesti preko nauke jeste civilizacija, a izazov savjesti preko etike i kulture, na temelju vjere, jeste čovjek i njegov karakter.

Alternativa sjećanju jeste zaborav ili namjerni gaflet – sistemski nemar koji se u politici reflektira kao odgovorna neodgovornost, stav da nema stava i nespremnost za bilo kakvu vrstu odluke osim za onu koja je za ličnu korist, a na štetu zajednice i organiziranog društva. Umni i mudri ljudi zamjećuju – tamo gdje prestaje pravo i neumitno sjećanje nastaje primitivizam, divljaštvo i nasilje. Zato se svi faraonizmi i despotizmi (danas reklamom, propagandom, pamfletom, projekcijom, konstrukcijom, revizijom povijesti, konformizmom, hedonizmom, pragmatizmom, utilitarizmom, oportunistom, malograđanskim bontonom) bore da oslobode ljude, sjećanja, pamćenja i svijesti o vremenu i prostoru, odnosno povijesti i geografiji.

S druge strane, sve religije, kulture i umjetnosti u čovjeku i ljudima čuvaju, razumijevaju i učvršćuju sjećanje i pamćenje kroz vezu sa Iskonom i Istinom svega i svakoga.

Zadatak povijesti

Stari Latini su govorili: „Historia est magistra vitae“ - „Historija je učiteljica života“, koja prema Hegelu nikada nikoga ništa i ničemu nije naučila. U obzorju evropskog mišljenja Aurelije Augustin, prvi zastupa stajalište o povijesti kao jednom jedinstvenom svjetsko-historijskom procesu koji je utemeljen na jednoj vrsti determinizma iza kojeg stoji Božija volja ili Providenje.

Za Wilhelma Diltheya povijest u sebi nosi veliku spoznajnu moć: „Povijesni pogled na svijet (Welthanschauung) je oslobodilac ljudskog duha od posljednjih okova koje prirodna znanost i filozofija još nisu potrgale – ali gdje su sredstva da se nadiđe anarhija uvjerenja, koja prijeti da provali“.

Historijska komparacija, prema Emilu Durkheimu, pruža solidnu osnovu da ljudi steknu uvid kako određene ustanove i institucije nastaju u vremenu i prostoru, kako se razvijaju, kako dolazi do njihove metamorfoze i prelaženja u različite, pa čak i suprotne, namjene od želje

samih osnivača, slabljenja, raspada i nestajanja. Zato se kaže u utrobi svakog društva, njegovih ustanova i institucija nalaze se klice vlastite slabosti. Karl Marx, utemeljitelj historijskog materijalizma i dijalektičkog marksizma, za hatar svijetle budućnosti ima negativan odnos i stav prema prošlosti. Za njega je baština i tradicija balast koji do nepodnošljivosti pritišće potomke.

Sa stajališta islama, povijest ima tri dimenzije: Kasas kao Božije kazivanje i svjedočenje o poslanicima, vjervjesnicima, zajednicama i narodima i njihovim sudbinama i događajima odgovara na pitanje zašto su se (uzroci i razlozi) događaji dogodili i omogućava njihovo povezivanje i razumijevanje. Na temelju *kasasa* kao Pologa islamska povijest – sira, druga dimenzija, kazuje stvarne, istinite događaje, jednako onako kako su se uistinu dogodili. To je na temelju *kasasa*, metodom historijske komparacije, uz pomoć osjetila, razuma i uma percepcija događaja. Sira – historija odgovara na pitanje šta i kome se dogodilo to što se dogodilo? Treća dimenzija povijesti Tarih odgovara na pitanje kada su se događaji dogodili i utvrđuje njihov slijed i redoslijed. U okviru ove tri premise i dimenzije, prema Abdurahmanu ibn Haldunu, neizmjenjiva je i nezamjenjiva uloga, pa čak i misija povijesti da istražuje, sabira, prikuplja, opisuje, klasificira, analizira, sistematizira, komparira, proučava, elaborira i daje izvještaje o svjetskim populacijama, o svjetskom društvu kao cjelini ili čovječanstvu bilo kada, bilo gdje i bilo kome, o onome što je identično inherentno – nerazdvojno svojstveno (vjera, etika, život, egzistencija, sloboda, čast, dostojanstvo, imetak, rad i privređivanje, proizvodnja, zanatstvo i trgovina, poljoprivreda, stočarstvo, obrazovanje, školstvo, spoznaja, kretanje i potomstvo, društvo i društvenost, zajednica i zajednički život, zajedničko naseljavanje sela danas sve manje i gradova sve više, asabijja, te vlast, upravljanje, političko vođenje i organiziranje ljudi) u svakom društvu.

Sa stajališta islama prošlost ili dogođena sadašnjost se proučava da bi se razumjela i lakše živjela sadašnjost, a sadašnjost se proučava i sagledava da bi se imala vizija budućnosti. Da bi se u historiji ostalo na tragu istine, u tretiranju događaja, sa stajališta islama, mora se o njima imati ispravno poimanje u globalu, posebno i pojedinačno, ali znati i umjeti proniknuti u ljudske motive, unutrašnja htijenja i poticaje koji su ljude vodili ka tim događajima, akcijama i aktivnostima, tokovima i procesima, biti u bilježenju, sjećanju, svjedočenju, analizi i sintezi događaja vruća srca, a hladne glave, objektivan i nepristrasan, držati se mjere u svemu i ni u čemu ne pretjerivati kako u velikom hvalisanju tako i u isticanju same negativnosti.

Povijest svakog naroda i svih naroda svijeta, pa tako i muslimana, je svjedočanstvo jedne nepobitne i neizmjenjive istine približavanja ili udaljavanja od Boga, odnosno sticanje Božije milosti i zadovoljstva ili nesticanje. Ono što je ljudskom umu i pameti dokučivo i pojmljivo i shvatljivo iz islamske povijesti, na temelju *kasasa*, jeste da je ljudski rod kao *Jaejjuhennas* – jedan jedinstven i nedjeljiv ljudski rod. Svaki narod kao i čovjek pojedinačno

samo je od Boga stvoren i ima određen rok trajanja. Znači nema vječnih naroda, nacija i rasa. U krvno-srodničkoj (generičkoj, primordijalnoj, fizičko-biološkoj) ravni taj jedan, jedinstven rod stvoren je po istom: kodu, odredbi, zakonu i potječe od istog praoca Adema i h. Havve kao Benu Adem. Čovječanstvo je uvijek bilo jedna te ista i samo ljudska (Benu Adem) vrsta i nema te evolucije kojom se prelazi iz niže u više vrste. Jedino po životnom ponašanju ljudi mogu oponašati niže vrste. U svim svjetovima u kojima žive: Džennetu, na Zemlji, u Berzehu, ljudi uvijek imaju Boga, Jedinog Stvoritelja za Svjedoka. To je kontinuirani kontinuitet svjetske povijesti, za razliku od kontinuiranog diskontinuiteta povijesti. Dominacija samo jednog naroda, nacije, države ili stranke označava nazadak, nesistem, nepravdu, dominaciju, asimilaciju i nasilje.

Red, poredak, sustav, i ekvilibrij – ravnotežu među ljudima i narodima Bog održava tako što jedne narode suzbija i zaustavlja drugima. Islamska povijest odbacuje mogućnost apsolutnog kolektiviteta (nacizam, fašizam, komunizam, militarizam) u kome se gubi individualitet, personalitet i ličnost čovjeka kao što odbacuje i teoriju apsolutnog i neupitnog subjekta i individuuma. Odgovornost je istovremeno individualna i posebna i opća, ovisno o čemu je riječ. Islam se nikada ne odriče prošlosti i sadašnjosti radi svijetle i blistave budućnosti što čini komunizam, niti žrtvuje sadašnjost i budućnost radi prošlosti što čini rasizam, fašizam i nacizam. Ljudi su stvoreni po istom kodu i razvijeni iz istih predaka da se međusobno upoznaju, u dobru ispomažu, približavaju, prilagođavaju, povezuju i solidarišu u slobodi i ravnopravnosti. Događanje svjetske povijesti nije razvijanje i rasprostiranje ideje svjetskog duha u vremenu i prostoru, niti je to neprestani progres i napredak materijalnih proizvodnih snaga nego bit povijesti sastoji se u ispunjenju Emaneta Hilafetu-Ilahi – Da čovjek ispuni misiju Allahovog povjeritelja na Zemlji. Ta Misija ne podrazumijeva kretanje svjetskog duha ka slobodi preko dječijeg, mladičkog i zrelog doba niti dostizanje besklasnog, beskonfliktnog, komunističkog društva, niti podrazumijeva učenje da je žena (zato je vještica) navela čovjeka na Istočni grijeh, niti je učenje prenosivosti Istočnog grijeha sa čovjeka na čovjeka i generacije na generaciju, niti ima mogućnost oslobađanja grijeha preko ljudi niti mogućnost prokletstva preko ljudi, nego je sva povijest svjedočenje Božije riječi i svjedočenje Poslanikove prakse u vremenu i prostoru.

Odnos Bošnjaka prema islamu i prošlosti u 20. stoljeću

Osnovna naznaka o sveukupnim životnim tokovima na svim planovima života kod Bošnjaka u 20. stoljeću: kulturnom, društvenom, političkom, državnom, privrednom, i ekonomskom jeste da se radi o kontinuiranom diskontinuitetu. Skoro pa nijedna velika politička stranka: MNO, JMO, pa evo i SDA na pravi način u punom političkom kapacitetu nije nadživjela svoje osnivače. Umjesto političkog života one su nastavile životariti ili su se same urušile.

Ono što je dominantno karakterisalo i određivalo javni, kulturni intelektualni život Bošnjaka do pred kraj 19. stoljeća bilo je pisanje na orijentalnim jezicima koje većina naroda nije razumjela. U 20. stoljeću Bošnjaci konačno sve više pišu na bosanskom jeziku. Kao što su prije pisali na stranim jezicima, u 20. stoljeću Bošnjaci se u svojim tekstovima okreću spekulaciji – umjesto realnosti, metafizici – umjesti fizici, alkemiji – umjesto hemiji, bajkama i hikajama – umjesto povijesti, planetarnim – umjesto konkretnim činjenicama, Gibetu (ogovaranju) – umjesto javnosti, lažno unutrašnjem – umjesto vanjskom svijetu. Bošnjaci moraju sebi i drugim ljudima odgovoriti na pitanje zašto u njihovim radovima: novinama, časopisima, knjigama toliko dominiraju prijevodi, gola deskripcija, apologija, sinkretizam, eklektizam, panegrice, kompilacija, uopćeni i nekonkretni tekstovi koji nikog ne dodiruju i nikog se ne tiču i tekstovi veoma mladih ljudi o eshatologiji i do u detalje pisanje o temama i pitanjima u koja se vjeruje, a koja se ne detaljiziraju, a mnogo je manje tekstova koje krasi jasna, otvorena, direktna, precizna, razgovjetna, kritična i samokritična riječ koja ad verbam ide na proces, na tokove, na događaje, na sadržaje, na opće stvari, interese, potrebe ili opće dobro, a ne da se ad hominem ide na ljude i njihove ličnosti.

Zašto u tekstovima nevjerovatnog broja Bošnjaka, pored kur'anskog kasasa koji kazuje i svjedoči Istinu i Poslanikovog hadisa: „Kazuj Istinu, makar bila i gorka“, preovladava deskriptivna, dekadentna, reciklična, regresivna, rekonstruktivna, restauratorska, retroaktivna, regenerativna, retrogardna, epigonska i samo unazad dimanična i aktivna svijest. Ako nije riječ o konformizmu, oportunistu, hedonizmu, utilitarizmu, podmitljivosti duha, autocenzuri i malograđanštini, o čemu je riječ?

Takva svijest oslobađa ljude, pa i Bošnjake: vizije, percepcije, planiranja i *clara et distinctia* – jasnog i razgovjetnog govora, a daje im lažnu nadu i sliku da znaju objasniti bilo šta što se dogodilo u prošlosti.

Teorija koja počiva na kompilaciji, eklektizmu, suhoj deskripciji, sinkretizmu, panegiricima, golim parolama, pamfletima, projekciji i konstrukciji stvarnosti, apologiji i golim prijevodima, izvan konteksta vremena i prostora i uvjeta u kojima ljudi žive, i beskrajno dosadno citatologije, nikada ne doseže do otvorene, jasne, javne, konkretne, angažirane, razgovjetne i smisleno povezane slike svijeta.

Ako to nije pogrešan odnos prema prošlosti i povijesti, šta je onda?

Susret otvorenih očiju sa stvarnošću se može izbjegavati u Bosni i Hercegovini, ali ne može u svijetu. Kao što kiša ne koristi kamenu da na njemu trava raste, tako ni ovako umrtvljena i naopako okrenuta teorija ne dodiruje život ljudi, a kamoli da daje okvir za rješavanje problema i dilema.

Teorijska kritika i samokritika pomaže ljudima, naravno i Bošnjacima, da ne zapadnu u opake i opasne bolesti kulture: snobizam – ne želim biti ono što jesam i po cijenu života želim biti ono što nisam, kič – lažna kultura ili subkultura, šund – smeće, autarhija – samozadovolj-

stvo i zatvaranje i autizam – izolacija do uništenja. Krah u kolektivnoj memoriji, teoriji i kulturni jedne zajednice (od čega nisu imuni ni Bošnjaci) vodi ljude u izolaciju, segregaciju, staklene perle, geto, soveto, separaciju, i elitizaciju unutar sebe u posesivnost i autarhičnost (samozadovoljstvo i zatvaranje od svijeta) do autizma, ali i do mazohizma, sadomazohizma, šovinizma i autošovinizma.

Navedimo dva drastična primjera voluntarizma i autarhije kod Bošnjaka do autizma u 20. stoljeću. Oba slučaja vezana su za 1911. godinu. Kao što su Bošnjaci 1911. godine u Bosanskom saboru glasali, izuzev (Karamehmedovića, Bašagića, Šefkije Gluhića i hafiza Ahmeda Mehmedbašića) da se Zakon o obaveznom osnovnom školovanju ni u kom slučaju i ni na koji način ne odnosi na muslimansku žensku djecu, što je sa stajališta znanosti i civilizacije neodrživo i suludo, a sa stajališta vjere antiislam, tako je Ulema-i medžlis iste godine svojom intervencijom onemogućio da se formira ženska učiteljska škola – Preparandija.

Od velikih, pozitivnih i nadasve korisnih događaja u 20. stoljeću bilo je 1935./1936. školske godine otvaranje VIŠT-a, izbjegavanje Islamske zajednice 1941. da pod pritiskom NDH donese novi ustav Islamske zajednice, odbijanje Islamske zajednice da 1942. godine poslije Spahine smrti izabere novog reisa dok traje Drugi svjetski rat, neprihvatanje Pavelićeve ponude da se pravoslavna crkva na Preradovićevu trgu pretvori u džamiju. Tu ponudu Islamska zajednica je mudro, hrabro i principijelno odbila.

Od 45 radova koji se nalaze u knjizi „Ka obnovi islamske misli“ samo jedan rad „Materijalna kultura islama“ i to općenito u islamskom svijetu, a nikako i nigdje na prostorima bivše SFRJ ne tretira prošlost i povijest muslimana. Zato mi je beskrajno žao i to je sigurno nenamjeran previd i nedostatak ove knjige što se u nju nije uvrstio jedan od radova reisa Fehima Spahe. Mogao je to biti tekst „Pedeset godina vakufske uprave u Bosni i Hercegovini“, „Gazi Husrev-beg“ u pet nastavaka, „Panislamska ideja“ u 23 nastavka, „Narodni nazivi mjeseci“, „Šerijatska sudačka škola“, „Gazi Husrev-begova knjižnica“, „Tumačenje šerijatsko pravnih pitanja“, „Naša vjersko prosvjetna autonomija“, „O zastavama bosanskohercegovačkih muslimana“. Zašto potreba da se naglasi nedostatak teksta rahmetli Fehima Spahe u ovoj knjizi koja nas je okupila? Ima više razloga.

Taj čovjek je bio reis u izuzetno osjetljivom vremenu. Odbio je zahtjev za donošenje novog Ustava IZ i ponudu da pravoslavna crkva u Zagrebu bude pretvorena u džamiju. Spasio je život petnaestorici mladića – skojevaca iz muslimanskih porodica, tako što je ispred njihovih imena upisao i svoje ime za strijeljanje. Reis Spaho je jedan od najpismenijih i najobrazovanijih Bošnjaka u prvoj polovici 20. stoljeća. Obradio je 1500 rukopisa u Gazi Husrevbegovoj biblioteci i postavio temelj za pisanje kataloga, a taj njegov rad su nastavili hadži Mehmed ef. Handžić i hadži Kasim ef. Dobrača.

Reis Spaho je preveo desetak knjiga i romana sa turskog jezika. Pisao je o najbitnijim i naosjetljivijim temama iz vjersko-mearifске (prosvjetne) i kulturno-civilizacijske

povijesti islama, muslimana u Bosni i Hercegovini. Pisao je otvoreno, jasno, argumentirano, metodički, analitički i sistematski. Bio je veliki erudita, poliglota, izuzetan poznavalac vjerske i kulturne povijesti muslimana i njihove baštine. To je čovjek čije je ime i djelo prekriveno prašnom zaborava. Ono što o njemu narod zna uglavnom je negativna stereotipija. Kao da je reis postao zahvaljujući bratu ministru doktoru Mehmedu Spahi i navodno je konzumirao alkohol. Međutim, po svojoj prilici hadži Mehmed ef. Spaho je bio alim daleko ispred svog vremena. Čak da sada živi i radi ne bi se pored toliko kvalitetno napisanog i prevedenog štiva imao čega stidjeti. Kakav je Reis Spaho imao kritičko-analitički sud i rezon ilustriramo citatom iz njegovog teksta: *Pedeset godina vakufske uprave u Bosni i Hercegovini*: „U januaru 1902. bijaše se pročulo, da će kao odgovor na Memorandum (Pokreta za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju) od 10. juna 1901. godine biti u februaru proglašen Štatut kojim će se uglavnom udovoljiti željama naroda. To iz političkih razloga nije išlo u račun narodnim zastupnicima koji bijahu protiv Sporazuma, pa da bi omeli konačno rješenje ovog pitanja, odoše pod konac januara 1902. u Carigrad, da traže pomoći od sultana kao tadašnjeg nominalnog suverena Bosne i Hercegovine. Ovaj je korak bio možda politički i opravdan, ali je svakako bio od štete po kulturni razvitak muslimana. Dosta je ako kao primjer navedemo osnivanje „Gajreta“. U ljeto 1902. sazva nekoliko naprednih ljudi sastanak u zgradi Dar-ul Muallimina, da

se porazgovore o osnivanju potpornog društva za muslimansku školsku mladež. Na taj sastanak je došlo i nekoliko njih koji su čekali, šta će uraditi njihovi zastupnici u Carigradu. Oni na tome sastanku dadoše načelnu izjavu, da oni imaju u Carigradu svoje zastupnike, koji rade na jednom programu, u kojem je ovakva ustanova za potpomaganje školske mladeži. Zato oni neće ni u kakav ovaki rad, dok ne svrše njihovi zastupnici u Carigradu. Tako su velike narodne mase čekale, šta će doći iz Carigrada, čekale su čak i onda kad se neki narodni zastupnici vratiše natrag u domovinu, a drugi primiše turske državne službe. To ih je čekanje uljuljalo pa već godine 1904. izgledaše kao da je sve zaspalo i da je Pokret za vjersko-mearifsku autonomiju posve zamro. Za vrijeme ovog Pokreta bijahu zapeli i poslovi u vakufskoj upravi. Zemaljsko vakufsko povjerenstvo nije se nikako sastajalo, a mjesta u vakufskom ravnateljstvu i Ulema-i medžlisu koja ostajahu upražnjena, nijesu se nikako popunjavala“.

Radi ispravnog i što upotpunjenijeg odnosa prema prošlosti Bošnjaka u 20. stoljeću mora se navesti činjenica da je najveći i najznačajniji uspjeh Islamske zajednice u drugoj polovici 20. stoljeća otvaranje IIT-a (Islamskog teološkog fakulteta) 1977. godine u Sarajevu. Sa stajališta politike, države i naroda najveći i najznačajniji uspjesi bili su: međunarodno priznavanje države Bosne i Hercegovine, obnova političkog, kulturnog i društvenog života Bošnjaka i odbrana države Bosne i Hercegovine i bošnjačkog naroda od nestanka u razdoblju od 1990. do 1996. godine.

Summary

RELATIONSHIP TO PAST REGARDING BOSNIAK UNDERSTANDING OF ISLAM IN 20TH CENTURY Mustafa Spahić

In this paper, the author first explores and sets forth the importance and significance of the frame of space and time as two inseparables within which all the events in history emerge, develop and vanish. All religions and cultures strive to have the knowledge and remembrance of history. The author points out three basic dimensions of Islamic comprehension of history. The first dimension of history is represented by the God's Messages and Testimonies about the Messengers. The task and objective of the second dimension of history is to tell of true and actual events. Finally, the third dimension of history, the so-called *Tarih*, determines a precise sequence and order of historical events. According to the author, the essence of history in Islam is that a man fulfils his mission as a God's Vicegerent and Creditor on earth. The author also critically examines the content of the published works of the 20th century Bosniak publicists, mainly consisting of translations, descriptions, syncretism, panegyrics and compilations. The most significant success of the Islamic Community in 20th century is, according to the author, the opening of the Faculty of Islamic Theology/Studies in Sarajevo in 1977, and as for the political and governmental life of the state, it is the international recognition and defence of Bosnia and Herzegovina and the Bosniak defence against extermination of in the period between 1990 and 1996.

الموجز

الموقف من الماضي في فهم البوشناقيين للإسلام في القرن العشرين

مصطفى سباهيتش

يناقش الكاتب ويبين في الجزء التمهيدي من المقال. أهمية الزمان والمكان ومغزاهما. باعتبارهما الإطارين المتلازمين. اللذين تنشأ في داخلهما جميع الأحداث في التاريخ وتتطور وتزول. وتدعو جميع الديانات والثقافات إلى التعرف على التاريخ وحفظه في الذاكرة. ويبرز الكاتب ثلاثة أبعاد أساسية للفهم الإسلامي للتاريخ. البعد الأول للتاريخ ويمثله القصص والشهادات الإلهية عن الرسل. أما وظيفة البعد الثاني للتاريخ وهدفه. فهو أن يروي أحداثاً صادقة وحقيقية. وأخيراً. البعد الثالث للتاريخ. وهو التأريخ الذي يحدد بدقة. تسلسل الأحداث التاريخية وترتيبها وحسبما يرى كاتب المقال. فإن جوهر التاريخ في الإسلام هو أداء الإنسان لرسالته في الأرض باعتباره خليفة الله فيها وأمينه عليها. وينتقد الكاتب مضمون ما صدر من الأعمال البوشناقية في القرن العشرين التي يغلب عليه الترجمة. والوصف. والتوفيق. والمديح. والتجميع. ويعتبر الكاتب افتتاح كلية أصول الدين في سراييفو سنة 1977. أكثر النجاحات أهمية بالنسبة للمشيخة الإسلامية في القرن العشرين. وعلى الصعيد السياسي والحكومي. يرى الاعتراف الدولي بالبوسنة والهرسك والدفاع عنها. وإنقاذ البوشناقيين من الهلاك. في الفترة من 1990 إلى 1996.